

דף ג

'אין, כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקידושי מיניה. אמר ליה רבינא לרב אשי, תינח קדיש בכספא קדיש בביאה מאי איכא למימר – שויוה רבנן לבעילתו בעילת זנות' – קשה, הלא גם בקדושי כסף צריך לומר שהביאות שלאחר מכן ביאות זנות הן, ומדוע קשה יותר על קידושי ביאה. והתוס' פרשו, בשלמא בכסף אנו אומרים הפקר בית דין הפקר. ואין מובן הלא בגמרא מפורש הטעם משום כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש, וטעם זה שייך אף בקדושי ביאה.

ויש לומר עפ"י מה שכתב הריב"ש בטעם הדבר שהממאנת כשרה לכהונה ואינה נידונית כדין פנוי הבא על הפנויה, כיון שעד שלא מיאנה היתה אסורה מספק על כל העולם, לכך אינה נחשבת 'זונה'. וזהו שמקשה, תינח בקדושי כסף, אעפ"י שהקדושין נעקרים למפרע אין הבעילות בעילות-זנות, כי סוף סוף היתה אסורה מספק באותה שעה, אבל קידש בביאה הלא בשעת הביאה הראשונה עדיין היתה מותרת [כי כל המקדש דעתו על גמר ביאה. או משום שבכל קנין אין הקנין חל אלא לאחר גמר המעשה]. אלא שבכל מקדש בביאה, כיון שהיא 'ביאת קדושין' אינה נחשבת ביאת זנות אבל כשעקרו את הקדושין ואינה ביאת קדושין הרי היא 'בעילת זנות', כי בשעת ביאה אינה אסורה לכל העולם אף מספק. ומתריך עשוהו חכמים לבעילתו בעילת זנות ולא חששו לדבר. (אבני נזר אה"ע רמב.)

ליישוב דברי התוס' נראה ש'מקדש אדעתא דרבנן' אין הכוונה על דעת שחכמים ירצו את הקדושין ודעתם נוחה מהם, אלא לפי חק החכמים וקביעתם אם הם קדושין אם לאו, הלכך מתחילה צריך להפקעת רבנן את הקדושין, ורק לאחר שהם אומרים שאינם קדושין הרי הם נפקעים בגלל תנאו ודעתו.

ע"ע במצוין בפסחים ז, בענין המקדש משש שעות ולמעלה בחיטי קורדניא.

'יש אונס בגיטין' – פרש"י (עפ"י נדרים כז), שמצינו טענת אונס מן התורה שנאמר 'ולנערה לא תעשה דבר'. וכבר עמדו האחרונים לפרש טעם זה, שלכאורה ענינו פטור מעונשין ומה שייכותו לענין התנאה. ויש מפרשים שגילתה תורה בפטור 'אונס' שמעשה שנעשה באונס אינו מתיחס אחר עושהו כלל, וכאילו מאליו נעשה. (ע' קובץ שעורים עפ"י חמדת שלמה לח. וע"ע במובא ביבמות נו – חוברת קמח.)

וע"ע אריכות בגדרי אונס ובבאור הסוגיא, בחדושי הגרנ"ט; אבני נזר אה"ע רמג; אבי עזרי (קמא) מכירה יט, ה; (תנינא) גירושין יט, י; ברכת מרדכי ח"א כב; בית ישי מז.

'אמר רב שמואל בר יצחק: לא שנו אלא מתקנת עזרא ואילך שאין בתי דינין קבועין אלא בשני ובחמישי אבל קודם תקנת עזרא שבת דינין קבועין בכל יום...'. – כלומר, מקום שקביעות כל הימים שוה בו, כמו שאנו נוהגים עכשיו, 'אשה נשאת בכל יום' – בכל יום לאו דוקא אלא בכל יום שלמחרתו בית דין יושבים, לאפוקי ערב שבת. [וגם בשבת אסור, משום שזוכה בכניסתה לחופה במעשה ידיים ובשאר זכויות ואין עושים קנין בשבת. רא"ש עפ"י הירושלמי].

ומה שסמכו עתה לישא בששי, יש לומר כיון שראו שתקנת רביעי אינה קבועה, שכל מקום שאין לחוש לטענת בתולים אין להקפיד בדבר, הלכך במקומות הללו שרובם מקדשים וכונסים לאלתר, ודאי אין לחוש שזינתה לאחר האירוסין. ואולם עדיין ראוי לחוש שמא ישחוט בן עוף, כדלהלן (ר"ן. ועתוס' וש"א"ר). וכבר נחלקו הראשונים בדבר, אם מותר להינשא בששי.

ומשמע מדברי הרא"ש וטשו"ע (אה"ע סד) שאפילו לכתחילה אין להקפיד עתה להינשא ברביעי או בחמישי [כאשר טרחו על הסעודה מקודם]. ואולם מדברי התוספות ועוד ראשונים נראה שראוי לשאת בחמישי משום ברכה – 'וביותר יש לתמוה על הגהת רמ"א ז"ל שהביא בסימן הנ"ל שנהגו שלא לישא אשה אלא בתחלת החודש בעוד שהלבנה במלואה, ומי עדיף האי סימנא מילתא דלא נזכר בגמרא כלל מטעמא דברכה שהיא ברייתא דבר קפרא ואין לבטלה בידים. ובאמת יש לי ליישב דברי הפוסקים

ולקיים מנהגן של ישראל בכמה אופנים, אלא דמכל מקום נראה לי שכל הרוצה לקיים דברי חכמים יש לו לחוש לכתחלה לטעמא דברכה וינוחו לו ברכות על ראשו, וכמדומה לי שכן נהגו בכמה קהלות קדושות והוא מנהג ותיקין'. (פני יהושע – קונטרס אחרון.

וע' בשו"ת שבת הלוי (ח"ט ערב) שאם אפשר בלי דיהוי מה טוב יום רביעי, שבודאי היו להם לחו"ל עוד טעמים פנימיים שיום זה עדיף לכתחילה, ואם אי אפשר – גם שאר הימים לכתחילה. ויום ששי אינו רצוי מחשש חילול שבת בזמן הזה כפי הנסיון).

'לא שנו אלא מתקנת עזרא ואילך...' – באור על דרך הרמז והסוד, ע' בספר עבודת ישראל – לקוטי הש"ס.

'הא בעינן שקדו – דטריח ליה' – ודוקא במקום שבתי דינים נמצאים בכל יום, אבל כשקבועים בשני ובחמישי, אין לישא ביום ראשון גם אם טרח בסעודה מלפני השבת, כי כיון שהוצרכו לקבוע ימים מסוימים, שוב קבעו יום רביעי ולא רצו לחלק בתקנתם בין אדם שטרח לאדם שלא טרח. (עפ"י רש"ש. וע' מהר"ם שיף).

(ע"ב) 'ולידרוש להו דאונס שרי' – פירוש, ולא נתיר להינשא ביום אחר אלא ברביעי, ואם תיבעל להגמון – תיבעל ולא תיאסר (עתוס). והאריכו אחרונים לדון מכאן האם יש לאסור על אדם פעולה מסוימת כשעל ידה יוכל להיגרם שיעבור איסור באונס, שהרי גם כאן אנו מתירים לה להינשא ברביעי הגם שבזה היא נכנסת בידועין למצב שעלולה להיבעל באונס. (ע' בשו"ת אחיעזר ח"א כג, ב; אגרות משה יו"ד ח"ג סוס"י צ ובדברות משה; דובב מישרים ח"א ע; אבני נזר אה"ע רמז-ה).

*

'... וההצלחה האמיתית מגזירה היא כאשר פועלת בקרב לבבות בני ישראל תשובה ומביאה ישועה וביטול הגזירה, דזה טעם גזירה עבידא דבטלה ששמעתי פירושו דעשויה לכך כדי שיבטלה'. (מתוך רסיסי לילה – נג, עמ' 137. וכן מובא בשם הרז"ק מלובלין – ע' בשו"ת נחלה לישראל ט). ע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ד יז.

דף ד

'זנוהג שבעת ימי המשתה ואחר כך נוהג שבעת ימי אבילות' – הראשונים הקשו לדעת הרמב"ם (אבל א, א) והרי"ף (פ"ב דברכות) שאבילות יום ראשון דאוריתא, כיצד שמחת ימי המשתה דרבנן (כמו שאמרו בירושלמי שמשה רבינו התקין שבעת ימי המשתה. וכן מתבאר בתוס' ברכות מז: דוחה אבילות דאוריתא. ותרצו שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מהתורה ב'שב ואל תעשה'. ועל פי זה כתב הר"ן שאין לו להתעסק בדברים של שמחה כל אותו היום, שהרי זו דחייה בידים של איסור תורה, אלא שאינו חייב לעשות מעשה אבילות, והיינו שב ואל תעשה. [וברמב"ם משמע שנוהג בכל עניני שמחה, ולשיטתו נראה שחכמים העמידו דבריהם במקום איסור תורה, וכמו שמבואר בדבריו (אבל י, י) שאין נוהגים אבילות ביום טוב שני של ראש השנה, אעפ"י שאבילות יום ראשון דאוריתא. (עפ"י אבי עזרי (קמא) יום טוב ו, יא-טו. ושמא אין זה נחשב עקירה ב'קום ועשה' כי י"ל שגדר דין אבילות מצוה ולא איסור, הלכך גם בעשייה חיובית אינו נחשב אלא כמבטל מצות אבילות ולא כעובר עבירה. וע' בספר דברי יחזקאל)].

עוד תרצו ראשונים, לפי שאין החכמים מבטלים האבילות לגמרי אלא שדוחים אותה ליום אחר. (ע' בספר מנחת שלמה ח"ב צ) שכתב על פי הנ"ל, שאפילו לדעת הרמב"ם שחיוב הקרוב להיטמא לקרוביו הוא 'כדי שיתעסק

דפים ב – ג

ב. הנותן גט לאשתו בתנאי ונתקיים התנאי מתוך אונס – האם גטו גמט אם לא?

לפי לשון אחת בגמרא סובר רבא שאין אונס בגטין, הלכך הנותן גט לאשתו ואמר הרי זה גיטך אם לא באתי מכאן ועד זמן מסוים ונאנס ולא יכל לבוא, כגון שחלה – הרי זה גט. ופירושו טעמו משום תקנת צנועות (המחמירות על עצמן ואף כשלא נאנס יאמרו שנאנס ותתעגנה) ומשום פרוצות (שיקלו ראש לומר שלא נאנס הגם שנאנס) לכך קבעו חכמים שלא לחלק בין רצון לאונס, והפקיעו את הקדושין למפרע באופן זה.

א. יש אומרים שאעפ"י שחכמים הפקיעו את הקדושין למפרע, מדרבנן יש איסור קרובים ואם נישאה לאחרים הבנים ממזרים, וכן אסורה לכהן (עפ"י רמב"ן ומאירי. וכן הסיק לדינא בשו"ת כתב סופר (אה"ע גא) ועוד). ויש חולקים וסוברים שהיא פנויה למפרע. (וע' בשו"ת עונג יו"ט קסט; מנחת שלמה ח"א עו).

ויש אומרים שכיון שידוע שחכמים יפקיעו הקדושין ויעשו בעילותיו בעילות זנות, גמר ומגרש בכל אופן, גם אם יארע לו אונס, ושוב אין כאן הפקעת קדושין למפרע. (ער"ן ורשב"א).
ב. יש סוברים שאם בינתים קיבלה קדושין מאחר, הואיל והפקיעו למפרע את הקדושין הראשונים, הרי היא מקודשת לשני, וכמו כן אם קידש את אחות אשתו – הוברר עתה שהיא מקודשת לו. (ע' בחדושי הרא"ה; פתחי תשובה אה"ע קמד, א; מנחת שלמה ח"א סב, יג).

ולפי לשון אחרת סובר רבא יש אונס בגטין. מבוואר בגמרא שבאונס השכיה, כגון שהנהר מפסיקו והמעבורת אינה בנמצא, הכל מודים שגטו גמט, מפני שהיה לו להתנות ולא התנה הרי הפסיד לעצמו. (ועתוס' שדחיות הגמרא דחוקות. ולכא' משמע דאינן לפי האמת. ועחו"א קלה).

[עוד מבוואר בגמרא שאם מת בתוך הזמן אין זה חשוב 'אונס', לפי שאינו רוצה שתיפול לפני יבם].

א. פסק רבנו חננאל ורי"ף כלשון ראשונה שאין אונס בגטין, שכן מוכח מכל המקומות שהובאו בגמרא, ואעפ"י שתרצו הראיות, אין לסמוך על הדיחוי. והר"י כתב, (וכן מובא ברא"ש. וכן נפסק בשו"ע אה"ע קמד, א), שבאונס שאינו שכיה כלל כגון נפל הבית או נשכו נחש וכד', אפילו ללשון ראשונה יש טענת אונס, שבכגון זה אין לחוש משום צנועות ומשום פרוצות. ויש מי שפסק לחוש לחומרא כלשון אחרונה שיש אונס בגטין. ויש מי שחילק שבידי שמים יש אונס ובידי אדם אין אונס. (ע' בבית יוסף אה"ע קמו; שער המלך – גירושין ט, ח).

ב. אם התנה בפירוש שאם ייאנס לא יהא גט – הכל לפי תנאו. (עפ"י אה"ע קמד, א. וצ"ב במה שדן במנחת שלמה (ח"א עו סד"ה גמ ראיתי) לומר שגם כשפירש 'אם לא אתינא ע"י פשיעה' הפקיעו חכמים את הקדושין משום צנועות ומשום פרוצות).

ג. יש אומרים שתנאי התלוי בדעת אחרים, כגון אם לא יבוא פלוני מכאן ועד י"ב חדש – לדברי הכל אין טענת אונס, כי אין שייך לומר לא על דעת אונס התנית, שהרי בין כך אין תלוי הדבר בו. (עפ"י הרא"ה).

ד. אם מחמת האונס לא נתקיים התנאי – יש אומרים שאינו גט (ערא"ה וריטב"א), ויש חולקים (ע' שיטמ"ק. וע"ע: ר"ן קדושין פרק ג'; משנה למלך מכירה יא, א; אבני מלואים לח, א; קובץ שעורים; חדושי הגרנ"ט; אור שמח – גירושין ט, יח; אבי עזרי (תליתאה) אישות ו, א; (חמישאה) גירושין ח, כב).

דף ג

ג. א. במקום הסכנה והאונס – מתי בתולה נישאת?

ב. אשת איש שנבעלה על ידי נכרי – האם היא נאסרת לבעלה?

א. שנו בברייתא, מסכנה ואילך נהגו העם לכנוס בשלישי ולא מיהו בידם חכמים. ופירש רבה שגזרו בתולה הנשאת ביום הרביעי (רביעי לאו דוקא. תוס') תיבעל להגמון תחילה, [ולפי שיש צנועות המוסרות עצמן למיתה, לכך אמרו 'סכנה' ולא 'אונס'], ומ"מ לא עקרו את התקנה כי הגזירה עשויה ליבטל ואין עוקרים תקנה דרבנן מפני הגזירה.

לפרש"י, אפילו בשעת הסכנה לא יכנוס בשני, שאין לעקור תקנת חכמים אלא יום אחד. ומכל מקום אם יש סכנה גם בשלישי, מותר לכנוס בשני. (עתוס' בשם ריצב"א).
ואם מפני האונס, כגון ששר צבא בא לעיר ויחטפו צרכי סעודה מאשר ימצאו, ואי אפשר לעכב הסעודה (ליום רביעי הבא (רש"י). ור"י פירש שא"א לאחר הסעודה באותו היום, אבל לעכב ליום ד' אחר אין צריך) כגון שבא לשהות שם בקבע, וגם אי אפשר להקדים ביום אחד, כי חיל משרתיו מקדים לבוא ביום שלישי – מותר לכנוס בשני.
עוד אמרו לפרש 'מפני האונס' – כגון שארע אבל לחתן או לכלה, וכדלהלן.

ב. מבואר בגמרא שהנבעלת לנכרי באונס כגון בשעת הגזירה שאמרו תיבעל להגמון תחילה – מותרת לבעלה, מלבד נשות כהנים שנאסרות לבעליהן.

א. ואף על פי שבגילוי עריות יהרג ואל יעבור – כתבו התוס' שאשה שהיא כקרקע עולם לפי שאינה עושה מעשה, אינה חייבת למסור עצמה למיתה. [ומצד המעשים המקדימים שהיא עושה י"ל שאינה חייבת למסור עצמה עליהם כל שבביאה עצמה היא כקרקע עולם. ע' אגרות משה יו"ד ח"א עד]. ורבנו תם תירץ שאין חיוב מיתה בבעילת גוי. וריב"ם חולק.
התוס' ושאר ראשונים הוכיחו מכמה מקומות שאשת איש שנבעלה לנכרי ברצון נאסרת לבעלה, [ומכל מקום יש סוברים שפטורה ממיתה ואף מכרת. עפ"י רמב"ן ורד"ה סנהדרין]. ויש שחככו לפרש בדעת רבנו תם שמותרת. (ע' תרומת הדשן ריט; שו"ת מהרי"ל עב. וכן צדד בשו"ת אבני נזר (אה"ע כח), וצ"ח שיטה זו להקל בצירוף טעם נוסף. ואולם בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"ד מד) תמה מאד על כך, ופסק למעשה לאסור).

ב. יש מן האחרונים שהוכיחו מסוגיתנו שאונס עם רצון אינו נידון כאונס ונאסרת, שהרי אמרו שהפרוצות נאסרות, על אף שגם הן בכלל הגזירה. (עפ"י פני יהושע והפלאה).

דף ד

ד. א. חתן או כלה שמת אחד מקרוביהם לפני חופתם – מה יעשו?

ב. כלה שפירסה נדה בכניסתה לחופה – האם מותרת ביחוד עם בעלה?

ג. כאשר ארע אבל לאיש או לאשתו – האם עושה האשה מלאכות לבעלה והאם מותרת בכיחול ובפירכוס? ומה דינם לענין שינה במטה ולענין יחוד?

א. הרי שהיתה סעודתם מוכנת ומת אביו של חתן או אמה של כלה [דוקא, שאין מי שיטרח עבורם עתה להכניסם לחופה בסעודה ותכשיטים] – מכניסים את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה, ובוועל בעילת מצוה [קודם שתחול האבילות] ופורש, ונוהג שבעת ימי המשתה ואחר כך שבעת ימי אבילות, וכל אותם הימים (אף בשבת. עפ"י תוס'), הוא ישן בין האנשים והיא ישנה בין הנשים, שדברי אבילות שבצנעה נוהגים אף בשבעת ימי המשתה, כדין ה'גל (וכרבי יוחנן שאמר דברים שבצינעא נוהג. וכ"פ התוס' ועוד).